

Stílus és fogalmi integráció főnév→melléknév szófajváltással keletkezett magyar neologizmusokban*

1. Bevezetés

A jelen tanulmány célja napjaink magyar nyelvhasználatában megjelenő, főnév→melléknév szófajváltással új jelentést is felvevő neologizmusok esetében a stíluspotenciálnak, a stílus szociokulturális tényezőinek (Tolcsvai Nagy 2005: 85–105), valamint a fellelhető szemantikai jellemzőknek tanulmányozása, továbbá a feltárt összefüggések grafikus ábrázolása a fogalmi integrációs elmélet (a fogalmi terek elméletén alapuló blendingelmélet) alapján (vö. Fauconnier–Turner 1998, 2002).

Mivel az említett, gyakran a szleng nyelvhasználat körébe tartozó neologizmusok a jelen magyarnyelv-használatában főnévként és melléknévként egyaránt élnek, a grafikus ábrázolás, tehát a szemantikai és stilisztikai jellemzők szoros összefüggésben történő integrálása a neológ jelentések esetében fontos reprezentációja lehet a nyelvi változás egy folyamatának, egy adott állapotnak a vizsgált neologizmusok esetében.

A tanulmány felépítése a következőképpen alakul: először röviden bemutatja a magyar és külföldi szakirodalomban a neologizmus fogalmának meghatározásait, rámutat a definíciókból fakadó ellentmondásokra, átfedésekre, és javasol egy funkcionális-kognitív keretben működő neologizmusdefiníciót. Röviden áttekinti a vizsgálat elméleti keretét szolgáló fogalmi integrációs elméletet, majd rátér a konkrét esettanulmányokra: a fent említett csoportba tartozó neologizmusok szemantikai-stilisztikai jellemzőit vizsgálja egy 2013-ban felvett kérdőíves felmérés vonatkozó adatait is felhasználva. Végül minden elemzett példa esetében közli a fogalmi integrációs elmélet keretében megadható lehetséges értelmezés modelljét grafikusan ábrázolva.

2. A neologizmus fogalmának definiálása

Minya 2003 véleménye szerint „a neologizmus fogalmának, mivoltának meghatározása problémát okoz. Sokféle nyelvi tényre vonatkoztatva használjuk a neologizmus elnevezést, s ezeket a nyelvi jelenségeket nehéz egyetlen, valamennyit felölelő meghatározásba belesűriteni” (Minya 2003: 13). Terestyéni Ferenc 1955-ben írt tanulmányában hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a neológ jelenségek keletkezésének okait és körülményeit vizsgálni kell. Az okok között első helyen emeli ki „az emberi gondolkodásban, a nyelvet beszélő közösség társadalmi életében bekövetkezett differenciálódást” (Terestyéni 1955: 300). Fontos megállapítása, hogy sok alkalmi és állandósult újdonság keletkezik a nyelvben a szavak metaforikus és metonimikus használatának köszönhetően (Terestyéni 1955: 299).

A jelenség meghatározására jellemző, hogy a legtöbb kapcsolódó szakirodalom kiemeli az „új szavak, kifejezések, jelentésárnyalatok, nyelvtani formák” (Szathmári 2004: 154) újszerű voltát. A *Sachwörterbuch der Literatur* az új fogalmak, dolgok létrejöttének okaival kapcsolatban megjegyzi: a cél gyakran az „expresszivitás, érzelmek vagy ironia” kifejezése. Hatásukat tekintve a neologizmusok hordozhatják a hiba, a merészség, sőt a fölöslegesség érzetét is (SWB 1989: 618). A *Dictionnaire des Termes Littéraires* általános értelemben neologizmusnak nevezi azokat az új keletkezésű szavakat, amelyek egy nyelv szókészletében (például eufemizmusként, kölcsönzés miatt vagy új alakként) megjelennek. Szűkebb értelemben azokat a jelenségeket tekinti neologizmusnak, amelyek az adott nyelvben már létező elemekből jönnek létre (DTL 2001: 326). Általánosságban elmondható, hogy a legtöbb szótár, lexikon neologizmusdefiníciója a jelenség új jellegét emeli ki (l. a *Stilisztikai Lexikon*, az *Alakzatlexikon*, a *Current Literary Terms*, *Dicionary of World*

* A tanulmány a K 81315 számú, Kognitív stilisztikai kutatás című OTKA-pályázat keretében készült, és az ELTE BTK-n 2014-ben megrendezett „Socio-cultural factors in style” című konferencián elhangzott angol nyelvű előadás alapján íródott.

Literary Terms, az *A Dictionary of Literary Terms*, az *A Dictionary of Stylistics*, illetve a *Metzler Literatur Lexikon*, a *Sachwörterbuch der Literatur*, a *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*, valamint a *Dictionnaire des Termes Littéraires* vonatkozó meghatározásait).

A neologizmus kategóriájába tartozó jelenségek definiálásának problémája a fenti meghatározásokat olvasva rajzolódik ki: szinkrón nézőpontból, a nyelvhasználat egy adott pillanatát vizsgálva nagyon nehéz meghatározni azt, hogy mikor történik változás két állapot között egy szó, kifejezés vagy más nyelvi forma használatában, vagyis mikor tekintenek a nyelvhasználók még neologizmusnak egy jelenséget, és mikor válik ez a jelenség számukra „nem neologizmus”-sá. Másképpen fogalmazva azt kellene tetten érni, hogy mikor és milyen körülmények között következik be az a sok nyelvhasználó nyelvi tevékenysége folytán kialakuló, sokszor nem is szándékosan előidézett változás (vö. Croft 2000; Keller 1985, 1990), amikortól egy vizsgált jelenség már nem tekinthető neologizmusnak.

A jelen vizsgálódás a stílus szociokulturális rétegzettségének és az elemzendő neologizmusok szemantikai szerkezetének grafikai ábrázolására egyaránt törekszik. E célnak és a neologizmusmeghatározás értelmében egy dinamikus, a beszélő és a hallgató szándékát és a feltételezhető stílustulajdonítást is figyelembe vevő definíció megadásához mind a szituációs kontextus (Tátrai 2004: 480), mind pedig a stílus releváns szociokulturális tényezőinek (idő, magatartás, nyelvváltozat, helyzet, érték, vö. Tolcsvai Nagy 1996: 134–58, 2012: 19–49) vizsgálata szükséges az elemzések során.

A neologizmusok befogadásakor gyakran rendhagyó a jóváhagyó struktúra jellege, hiszen a jelenségek esetében sokszor nincsenek támpontként szolgáló, a megjelenő entitással kapcsolatban többfajta ismeretet magukban foglaló korábbi tudáskeretek (Tátrai 2004: 481), tapasztalatok, vagy ha vannak is, akkor azok hatása a jóváhagyás és a jelentéskonstruálás folyamatában különböző mértékben érvényesülhet. A közlés és a befogadás folyamatában fontos szempontok továbbá a következők: mely részleteket tart relevánssá a beszélő; a konceptualizációnak mely aspektusát akarja hangsúlyozni; a beszélő és a hallgató szociális viszonya, a beszélő elképzelése arról, hogy a hallgató mennyit tud a kontextusról és a kifejezni kívánt szándékról; hogyan illeszkedik a kifejezés a korábbi és az (el)várt diskurzushoz; milyen hatást akar tenni a beszélő a hallgatóra; a beszélő elképzelése a hallgató nyelvi képességeiről; a beszélő milyen mértékben kíván eltávolodni a nyelvi konvencióktól (Langacker 1987: 65).

Meg kell említeni a neologizmusoknak azt a csoportját is, amelyek esetében nem az a nyelvhasználói cél, hogy a lehető legrövidebb útvonalon keresztül jusson hozzá a befogadó a jelentéshez. Ezekben az esetekben a mentális erőfeszítés növelése a figyelemfelkeltést, a „trendi”-séget szolgálja (Lehrer 2003: 369). Vizsgálandó továbbá az is, hogy mennyire frappánsak, képszerűek, humorosak a létrejövő alakulatok: ezeknek a jellemzőknek köszönhetően az emberi elme problémamentesen képes befogadni a metaforikus vagy metonimikus jelentésszerkezettel rendelkező szavakat, kifejezéseket (Benczes 2010: 220–1).

A következőkben a neologizmusoknak a fent vázolt dinamikusságot és viszonylagosságot tükröző fogalomértelmezését közlöm. A neologizmus olyan újszerű szerkezeti felépítésű nyelvi jelenség, amelynek egy adott közlő és/vagy egy adott befogadó adott szituációban előzetes (vagy ilyen hiányában előzetesként értelmezett) tapasztalataihoz, ismereteihez és az ezekből fakadó elvárásaihoz viszonyítva újszerű jelentést és/vagy újszerű stílust tulajdonít. E jelentés- és stílustulajdonítás dinamikus, a fenti változók függvényében skalárisan módosulhat egyazon nyelvhasználó esetében is (Sólyom 2012: 268; 2013: 152; 2014: 19).

3. A fogalmi integrációs elmélet felhasználhatósága a vizsgált neologizmusok szemantikai és stilisztikai jellemzőinek feltárásában

A jelen vizsgálódás célja, hogy bemutassa és grafikus módon ábrázolja a szemantikai és stilisztikai (különös tekintettel a stílus szociokulturális tényezőire) jellemzőket a kiválasztott neologizmusok esetében. A vizsgálat empirikus tapasztalatokból (egy 2013-as kérdőíves felmérésből) származó adatokra támaszkodva tehát a vizsgált neologizmusokhoz kapcsolódó jelentéskonstruálási és stílus-

tulajdonítási folyamatokat modellálja a kapott adatok segítségével. E folyamatok modellálásához szolgál elméleti alapul a Fauconnier–Turner által kidolgozott fogalmi integrációs elmélet, más néven blendingelmélet (Fauconnier–Turner 1998, 2002).

A fentiek értelmében érdemes röviden összefoglalni az integrációs folyamat eredményeképpen létrejövő szerkezetben, a blendben megjelenő úgynevezett mentális terek funkcióját, valamint bemutatni típusaikat. A fogalmi integráció folyamatának felhasználása a jelentéskonstruálási folyamatok tanulmányozásában és ábrázolásában azért lehet gyümölcsöző, mert amíg a fogalmi metafora- és metonímiaelmélet „fix” módon rögzíti a viszonyokat a mentálisreprezentáció-párok között (a fogalmi metafora esetében két tartomány közötti, a fogalmi metonímia esetében pedig egyazon tartományon belüli műveletek soraként, Kövecses–Radden 1998: 38; Panther–Thornburg 2003: 2), addig a fogalmi integráció során térépítő elemek segítségével (Fauconnier 1994: 16; Tolcsvai Nagy 2010: 98) egymással kapcsolatban álló kisebb fogalmi egységeket, mentális tereket hoz létre az emberi elme, amelyek segítik a megértést és a további reakciókat (Kövecses–Benczes 2010: 160). A folyamatban több mint két mentális reprezentáció összekapcsolására is lehetőség van, így a diskurzus során online módon működtethető és hozzáférhető, dinamikus, aktuálisan kialakuló fogalmi szerkezet jön létre (Fauconnier 1994; Sweetser–Fauconnier 1996; Fauconnier–Turner 1998; Tolcsvai Nagy 2010: 96; 2013: 228). Az egymással összeköttetésben lévő mentális tereket keretek és kognitív modellek strukturálják, amelyek a diskurzus előrehaladtával változtathatók is (Fauconnier–Turner 1998: 137).

A blend létrejöttében szerepet játszó mentális terek közül a bemeneti tereket (amelyekből az egy- és kétoldalú fogalmi integrációs hálózat esetében kettő van, de a többoldalú hálózat esetében több is lehet, l. pl. Kövecses–Benczes 2010: 200), a fakultatív generikus tartományt, valamint az integrált teret kell kiemelni. Utóbbi már bizonyos kiválasztott aspektusokat, „szeleteket” tartalmaz az egyes bemeneti terekből (Coulson–Oakley 2003: 55). A mentális terek rugalmasságából fakad, hogy „egy mentális tér rövid távú képződmény, amelyet egy bizonyos tartomány általánosabb és stabilabb tudásstruktúrája »táplál«” (Grady–Oakley–Coulson 1999: 101–3, fordítás tőlem²). Ahhoz, hogy az integráció megvalósuljon, öt úgynevezett optimalitási feltételnek (integráció, topológia, háló, kicsomagolhatóság, jó ok) kell teljesülnie (Fauconnier–Turner 1998: 162–3; Sólyom 2014: 53; Tolcsvai Nagy 2010: 101; 2013: 230), vagyis a blend jól integrált jelenetet kell, hogy leképezzen; a bemeneti terek elemei közötti viszonyok meg kell, hogy feleljenek a blend elemei közötti viszonyoknak; megfelelő hálózatnak kell lennie az elemek között; könnyen megérthető kell, hogy legyen a blend; és a megjelenő elemeknek megjelenítésre érdemesnek kell lenniük. Lakoff ezekhez a feltételekhez teszi még hozzá a metonimikus leszűkítés kritériumát, amelynek értelmében az azonos bemeneti terekből származó elemeknek a lehető legközelebb kell kerülniük egymáshoz a blendben (Lakoff 2008: 31–2).

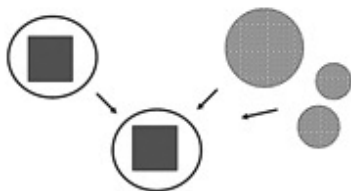
Hangsúlyozni kell, hogy mivel változatos jelenségek válhatnak bemeneti térré a blend esetében, a fogalmi integráció esetében nincsenek „tanulmányozhatatlan” mentális jelenségek (Fauconnier 2007: 353). Mivel a jelen dolgozat elemzéseinek célja, hogy a vizsgált neologizmusok befogadási folyamatában stílus és jelentés egységét együttesen kezelje, illetve reprezentálja a fogalmi integráció keretében, külön kiemelendő a fogalmi integráció esetében az úgynevezett sűrítés (*compression*) jelensége. Fauconnier–Turner rámutat: a blendben a sűrítés során szerepet kaphat egy úgynevezett kölcsönzési folyamat. Ez azt jelenti, hogy „amikor egy bemenetben már létező, szoros integráció található, de egy másikban nem, akkor a szoros integráció kivetíthető a blendbe úgy, hogy a másik bemenet is belesűrítődik a blendbe a kivetítés során” (Fauconnier–Turner 2009).³

² “[...] a mental space is a short-term construct informed by the more general and more stable knowledge structures associated with a particular domain” (Grady–Oakley–Coulson 1999: 102).

³ “When one input has an existing tight integration but the other one does not, the tight integration can be projected to the blend with the effect that the other input is compressed as it is projected to the blend” (Fauconnier–Turner 2009, forrás: <http://case.edu/artsci/cogs/LSA-8jul09-1.pdf>, letöltve: 2014. 02. 03.)

Fauconnier–Turner 2009 a sűrítés jelenségét az alábbi ábrán mutatja be (ibid., fordítás tőlem):⁴

Sűrítés a blending segítségével

1. ábra. A sűrítés (*compression*) ábrázolása
Fauconnier–Turnernél (2009)

A fent bemutatott „sűrítési” képesség a blendben a jelen dolgozatban található elemzések szempontjából nagyon fontos. Segítségével ugyanis azok a releváns szemantikai (bizonyos esetben fonetikai), illetve szociokulturális jellemzők is ábrázolhatóvá válnak, amelyek a főnév→melléknév szófajváltással létrejött neologizmusok megértési, befogadási folyamataiban szerepet játszanak, valamint részt vesznek a stílustulajdonításban, a stíluspotenciál kialakításában és e jellemzőknek az idők során tapasztalható esetleges változásaiban. A jelen vizsgálódás hipotézise ilyen módon a következőképpen fogalmazható meg: a releváns szemantikai, szociokulturális (és ha releváns, akkor fonológiai) jellemzők segítségével a fogalmi integráció keretében ábrázolhatóvá válnak azok a jelentéskonstruálási folyamatok, amelyek a vizsgált szavak megértése során szerepet játszanak. (A megértési folyamat tanulmányozásakor meg kell említeni, hogy bizonyos esetekben érdemes megvizsgálni a félreértés jelenségét is, vagyis azt, hogy a nyelvhasználók a neologizmusok befogadási folyamata során mit és miért értenek félre.) Ilyen módon az elemzésbe bevont területek folytonossága összhangban áll a kognitív nyelvészet azon alapelvével, miszerint a lexikon, a morfológia és a szintaxis szimbolikus struktúrák kontinuumát alkotják (Langacker 1987: 3).

A vizsgálatot az említett 2013-as kérdőív adatai segítik: az adatközlők válaszainak segítségével ugyanis fontos információk szerezhetők a vizsgált neologizmusok befogadását jellemző jelentés- és stílustulajdonítással kapcsolatban. Fontos hangsúlyozni, hogy a kapott adatok és maga a fogalmi integráció is modellálni engedik a folyamatokat, ugyanakkor e modell eredményesen leképezheti egy adott, hosszabb-rövidebb időszak nyelvhasználatának jellemzőit.

4. A kérdőívről

A jelen vizsgálódáshoz empirikus adatokat szolgáltató kérdőívet magyar anyanyelvű nyelvhasználók (egyetemi hallgatók és dolgozó felnőttek, összesen 54 adatközlő) töltötték ki 2013-ban. A fenti, nyelvhasználói tapasztalatokra koncentrálnó funkcionális-kognitív megközelítés értelmében a felmérés során kapott válaszok feltehetően segíthetnek a vizsgált neologizmusok esetében a jelentéskonstruálás modellálásában. A kérdőívben az adatközlők kontextusban (internetről származó mondatokban) olvashatták a vizsgált szavakat, és a neologizmusok jelentésével („rég” és „új” jelentésükkel, tehát főnévi és melléknévi jelentésükkel kapcsolatban), stilisztikai jellemzőikkel kapcsolatban kellett kérdésekre válaszolniuk.

⁴ Az ábra forrása: <http://case.edu/artsci/cogs/LSA-8jul09-1.pdf>, p. 6, letöltve: 2014. 02. 03.

5. A vizsgált neologizmusok

A felmérés során vizsgált szavak: *gáz, király, zsír, sirály* melléknévként használva neologizmusnak tekinthetők a jelen dolgozat 1. pontjában megadott neologizmusdefiníció értelmében. Másfelől szleng jellegüket és melléknévi használatukat tekintve „trendi”-nek (Lehrer 2003) is nevezhetők (figyelembe véve azt a tényt, hogy főnévként régóta használatosak, és megtalálhatók az értelmező szótárakban, pl. az ÉKSz²-ben⁵).

A vizsgált neologizmusok olyan szavak, amelyek főnév → melléknév szófajváltással jöttek létre. Bár Kiefer 2005 állítása szerint „Még ha van is néhány történeti bizonyíték a főnév → melléknév szófajváltásra [...], az egyetlen különbség a két kategória között különböző szintaktikai és szemantikai tulajdonságainak köszönhető” (Kiefer 2005: 190,⁶ fordítás tőlem), tény, hogy feltételezhető: a vizsgált neologizmusok esetében (talán éppen a melléknévi használat szleng volta miatt) a stílustulajdonításban is fontos különbségek lesznek megfigyelhetők és ábrázolhatók. Kiemelendő továbbá az ilyen típusú szófajváltással létrejött neologizmusok népszerűsége és széles körű elterjedtsége a mai magyar nyelvhasználók körében.

6. A vizsgálatban szereplő melléknévek részletes elemzése

6.1. *Gáz* (új jelentése: 'kellemetlen, kínos')

Az adatközlők a neologizmust szövegkörnyezetben, a már említett módon, internetről származó mondatban olvashatták. A *gáz* szóhoz kapcsolódó mondat a következő volt: *Hogyan lehet ABC-sorrendbe rendezni az ismerőseimet? Nagyon gáz, hogy összevissza van.*⁷ Az adatközlők által megadott válaszok alapján két olyan metonimikus összefüggés emelendő ki, amely a jelentésképzés, illetve a stílustulajdonítás folyamatában fontos szerepet játszhat. Az egyik ilyen fogalmi kör a *ROSSZ SZAG*, amelyre az adatközlők 37,04%-a utalt arra a kérdésre adott válaszában, hogy vajon mi lehet az összefüggés a szó „régí” (főnévi) és „újabb” (melléknévi, a kérdőívben szereplő mondatban megadott) jelentése között. Ez a jellemző ok-okozati összefüggésbe hozható a gáz mint anyag jelenlétével: ha gáz (esetleg nagy mennyiségben) található valahol, akkor ott hétköznapi tapasztalataink szerint rossz szag érezhető.

A másik, hasonlóképpen metonimikus jellemző, amelyet az adatközlők megadtak a szóval kapcsolatban, a *RENDEZETLEN HALMAZÁLLAPOT* metonímia volt: erre az adatközlők 18,52%-a asszociált a melléknévet olvasva. E tulajdonság és a neológ melléknévi jelentés között ismét metonimikus összefüggés mutatható ki: *ENTITÁS ÉS TULAJDONSÁGA* (ti. a gáz rendezetlenalmazott anyag).

A dolgozat célkitűzésének és jelentés-stílus egységes vizsgálatának értelmében érdemes hozzávenni a fentiekhez az adatközlőknek azokat a válaszait is, amelyekből a stílustulajdonításra, közvetlenül a stílus szociokulturális jellemzőire lehet következtetni. A *gáz* melléknév esetében ezek a jellemzők a következő arányban jelentek meg az adatközlők válaszaiban: az érték változójának tekintetében az adatközlők 37,04%-a vélekedett úgy, hogy értékmegvonó a szó használata a megadott szövegkörnyezetben. A megkérdezettek 7,41%-a szerint semleges, míg 3,7%-uk szerint értéktelítő. A nyelvváltozat változójával kapcsolatban az adatközlők 29,63%-a utalt arra, hogy szerinte szleng stílusú a neologizmus. A helyzet változójához kapcsolódóan pedig az adatközlők 22,22%-a szerint informális, míg 7,41%-a szerint semleges stílusú a szó a megadott szövegkörnyezetben.

A fogalmi integrációban alkalmazott sűrítési képesség a fent említett jellemzőknek köszönhetően alkalmas lehet arra, hogy az adatközlők által megnevezett releváns szociokulturális tényezőket dinamikus kapcsolatba hozza azokkal a fent bemutatott szemantikai jellemzőkkel, amelyek szintén az adatközlők válaszaiból származnak. A kutatás célkitűzéseinek megfelelően így grafikus módon

⁵ A vizsgált szavakkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy a *sirályt* kivéve mindegyik szó használatos szleng jelentésben az angol nyelvben is, vö. Partridge 1984.

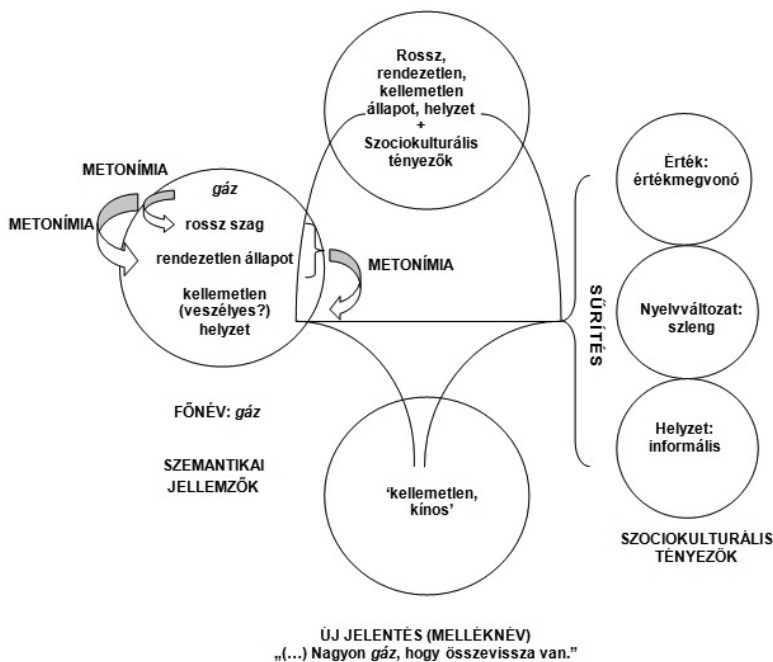
⁶ “And even if there may be some historical evidence for the direction of the conversion N → ADJ [...], the only difference between the two categories is due to their different syntactic and semantic properties” (Kiefer 2005: 190).

⁷ Forrás: <http://hu-hu.facebook.com/help/community/question/?id=403115029914> Letöltve: 2013. 03. 23.

is modellálhatóvá és ábrázolhatóvá válnak mindazok a stílusbeli és szemantikai jellemzők, amelyek a részt vesznek az új jelentés kidolgozásában.

E célnak megfelelően az integráció egyik bemeneti terében jelennek meg összesítve a – kapott válaszok alapján modellált – szemantikai, míg a másikon a szociokulturális jellemzők. A két bemeneti térből fakadó jellegzetességek a generikus térben kerülnek egymással kapcsolatba: itt válik láthatóvá, hogy a 'kellemetlen, rendezetlen' szemantikai jellemzők hogyan kerülnek dinamikus viszonyba a szociokulturális jellemzőkkel (különös tekintettel az értékmegvonó, a szleng és az informális jellegre). Az integrált térben – az elmélet alapvetésének megfelelően – az új, neológ jelentés dolgozódik ki, az adatközlőktől kapott válaszoknak megfelelően.

A fent leírt szemantikai és stilisztikai jellemzők grafikusán a következőképpen ábrázolhatók:

2. ábra. A gáz melléknév ábrázolása a fogalmi integráció keretében

6.2. Király és zsír (új jelentésük: 'szuper, nagyszerű')

A király és a zsír melléknévi jelentésben igen hasonlóképpen van jelen napjaink nyelvhasználatában, ezért célszerűnek tűnik együtt tárgyalni őket. Az adatközlők ezt a két neologizmust is internetről származó mondatokban elhelyezve olvashatták a kérdőíves felmérésben (a két mondat az alábbi volt: *Sziasztok, megjöttem a táborból nagyon király volt,*⁸ illetve *Az a rusztikus téglá nagyon zsír. Milyen mesterember csinálta?*⁹).

Az adatközlők válaszaiból ennek a két neologizmusnak az esetében is a szemantikai és a stílus szociokulturális tényezőivel kapcsolatban megadott válaszait célszerű elemezni annak érdekében, hogy e jellemzőket a fogalmi integráció keretében ábrázolni lehessen.

A király melléknév esetében az adatközlők 81%-a utalt a FELSŐBBRENDŰSÉG, HATALOM fogalmakra, a zsír melléknév esetében pedig a 44-uk asszociált a GAZDAGSÁG, HATALOM fogalmakra.

⁸ Forrás: <http://tarjantabor.hu/vendegkonyv> (2009) Letöltve: 2013. 03. 23.

⁹ Forrás: <https://plus.google.com/103460542380614779664/posts/PY5M7JRh7cN> (2011) Letöltve: 2013. 03. 23.

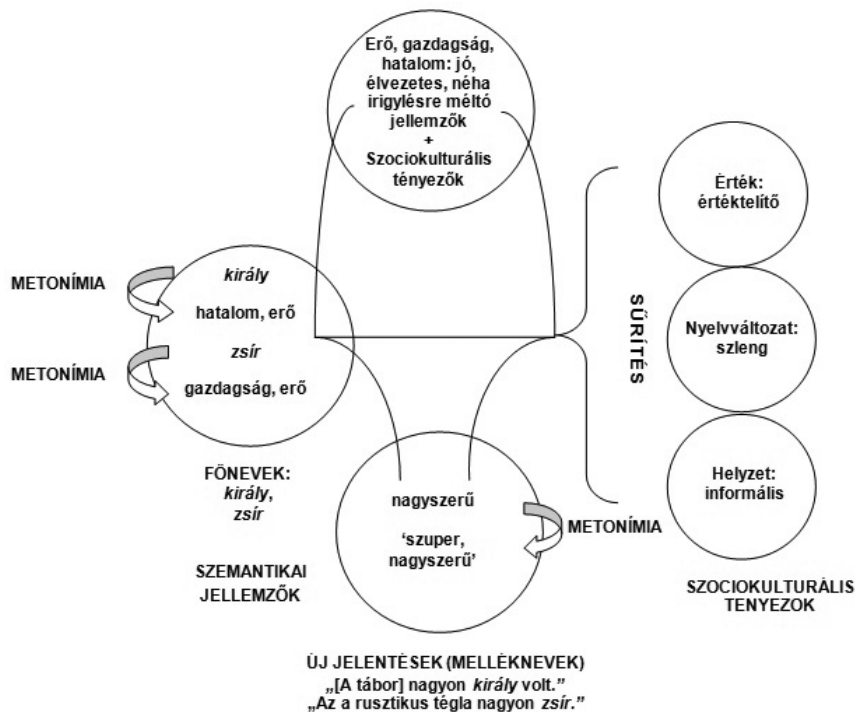
Mindkét neologizmus esetében megjelentek tehát olyan – elsősorban metonimikus – összefüggések, amelyek a GAZDAGSÁG, HATALOM, FELSŐBBRENDÜSÉG forrástartományokat nyitották meg (vö. Kövecses 2005: 20; 2010: 4). Ezek rész-egész, illetve tulajdonos-tulajdonság relációban állnak a neológ használatú melléknévvel (a királynak hatalma van, azok pedig, akiknek hatalmuk, vagyonuk volt, az adatközlők válasza alapján egyrészt 1) sok zsíros ételt ehettek, sok zsírt fogyaszthattak, 2) maguk is zsirosak, elhízottak voltak).

A stílus szociokulturális tényezőivel kapcsolatban az adatközlők válaszaiból a következő releváns jellemzők rajzolódtak ki: a *király* esetében értéktelítő stílusúnak az adatközlők 33,33%-a, szlengnek 22,22%-a, informálisnak pedig szintén 22-22%-a érezte a szót. A *zsír* esetében értéktelítő stílusra az adatközlők 25,93%-a, a szó szleng voltára 40,74%-a, informális stílusára pedig 18,52%-a utalt. (A többi szociokulturális jellemzőre utalás jóval kisebb arányban jelent meg az adatközlők vonatkozó válaszaiban.)

A fentiek – mind a hasonló szemantikai jellemzők megjelenése, mind pedig a releváns szociokulturális jellemzők azonossága miatt – célszerűnek tűnik a két neologizmus szemantikai és stilisztikai jellemzőit azonos fogalmi integráció keretében vizsgálni. A blend egyik bemeneti terében (a *gáz* esetéhez hasonlóan) a szemantikai jellemzők dolgozódnak ki metonimikus leképezések segítségével, a másik bemeneti teret pedig e két melléknév esetében is az adatközlők válasza alapján modelált stílustulajdonítás folyamata strukturálja. A második bemeneti térben a különféle szociokulturális jellemzők ismét sűrítődnek, majd a két tér összejátszásából létrejövő generikus térben megjelennek már a melléknévi, neológ, szlenges használatra jellemző tulajdonságok.

Az integrált térben ezekből a tulajdonságokból képeződik le az adott kontextusban a 'szuper, nagyszerű' (sőt akár az angol kifejezést használva, a 'cool') jelentés, amely azonos a neologizmusok jelentésével.

A fent vázolt jellemzők a fogalmi integrációs keretben a következőképpen ábrázolhatók grafikus formában:

3. ábra. A király és a zsír melléknév ábrázolása a fogalmi integráció keretében

6.3. *Sirály* (új jelentés: 'szuper, nagyszerű')

A jelen tanulmányban bemutatandó harmadik esettanulmány a *sirály* melléknév. Ennek a neologizmusnak az esetében – az adatközlői válaszoknak köszönhetően – lehetőség nyílik a neologizmus szerkezetének és befogadási folyamatának olyan bemutatására, amelynek esetében a fonológiai, a szemantikai jellemzők, valamint a szociokulturális hatások befogadásban betöltött szerepe egyaránt ábrázolhatóvá válik a fogalmi integráció keretében (vö. Sóllyom 2012: 284–9; 2013: 155–9).

A *sirály* főnévnek 'szuper, nagyszerű' melléknévi jelentése esetében Lehrer 2003 megállapítása alapján elmondható, hogy a cél a figyelem felkeltése, az egyéniség kiemelése, alkalmanként pedig a nyelvi humor kifejezése – adott esetben még akkor is, ha ez ellentmond a gazdaságosságnak, és a befogadót nagyobb mentális erőfeszítésre kényszeríti (hasonló módon a költői vagy reklámanyelvi hapaxokhoz, vö. Sóllyom 2012: 290–4; 2013: 160–3): „Mindazonáltal az a szokatlan a legtöbb új blendben és egyéb divatos neologizmusban, hogy NEM növelik a közlés hatékonyságát. Valójában nagyobb erőfeszítésre van szükség a megértésükhöz – legalábbis első alkalommal, amíg az olvasók és a hallgatók kitalálják, hogy mik a forrásszavak és mit jelentenek”¹⁰ (Lehrer 2003: 369, fordítás tőlem).

A *sirály* melléknévet az adatközlők a kérdőívben ismét internetről származó mondatban olvashatták (*Egy bajom van csak ezzel: többnyire plakátokban merül ki ez a módszer, pedig képregényként sokkal sirályabb, kreatívabb lenne*)¹¹.

A neologizmus szemantikai szerkezetével kapcsolatban ismét érdemes az adatközlőktől kapott válaszokat, asszociációkat figyelembe venni: válaszaikban az adatközlők egyértelműen utaltak arra, hogy a *sirály* szó rímel a *király* melléknévre, így feltehetően annak már begyakorlottabb, mára könnyen hozzáférhető szleng jelentését is felidézi (a rímek szerepével kapcsolatban l. Benczes 2006: 148–9; 2010: 228–9, 2014). A *király-sirály* szavaknak ráadásul a magánhangzók, illetve második szótagjuk is azonos, így a *sirály* említésekor könnyen felidéződhet a *király* szleng, új(abb) jelentése is.

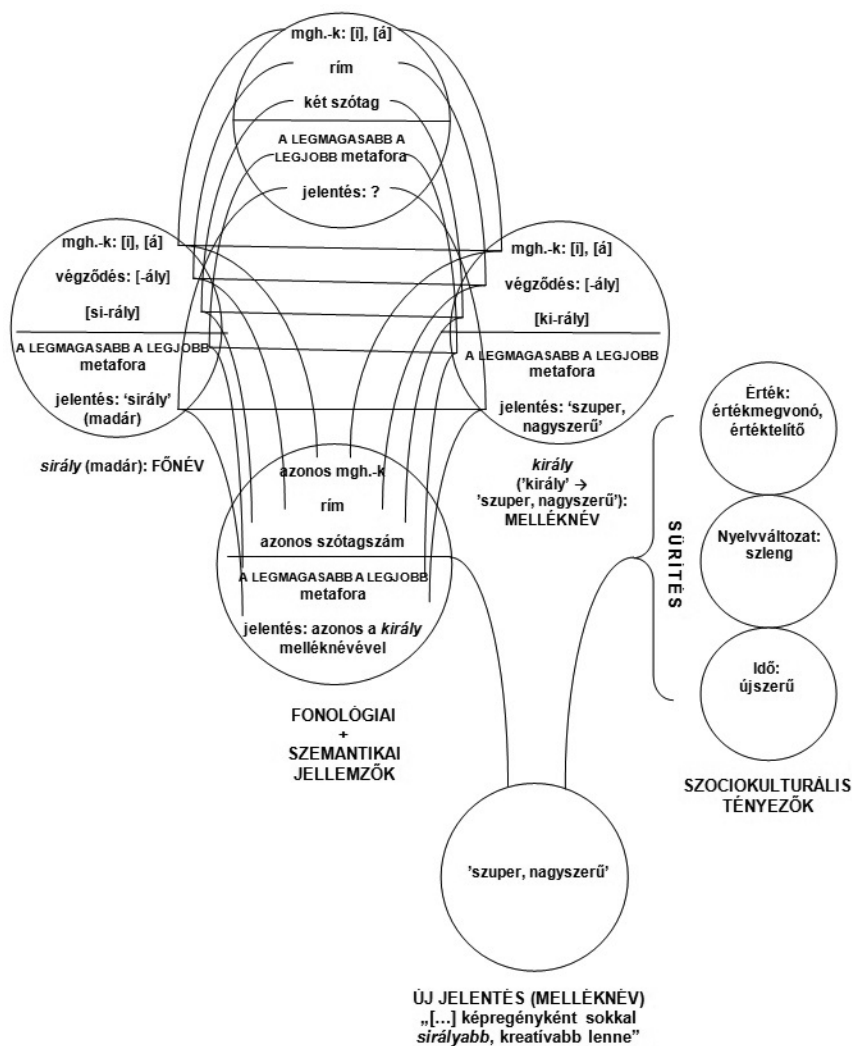
Érdekes módon egy másik jellemző megadása is megjelent az adatközlők válaszaiban: az adatközlők 11,11%-a utalt arra, hogy szemantikai szempontból szerepet játszhatott az új jelentés kialakításában a szó eredeti jelentése. Ilyen módon tehát a magasan, könnyedén repülő MADÁR metaforájának megjelenése is részt vehet a jelentésképzés folyamatában.

A fenti jellemzőket – az előző példák bemutatásához hasonlóan – érdemes a szociokulturális tényezőkkel kapcsolatban kapott adatközlői válaszokkal kiegészíteni a *sirály* melléknév esetében is. Az adatközlők 33,33%-a utalt a nyelvváltozat tekintetében a szleng jellegre, 14,81%-uk pedig kiemelte a szó újszerűségét az idő változója tekintetében. Az érték dimenziójával kapcsolatban megoszlottak a válaszok: mind az értékmegvonó, mind az értéktelítő jellegre az adatközlők 22,22%-a utalt válaszában. Ezt a fajta megosztottságot szemléltetik azok az adatközlői vélemények is, amelyet a kérdőívnek a vonatkozó pontjában írtak a szóval kapcsolatban (pl.: „engem zavar”, „szörnyű”, „hányag” vs. „pozitív”, „vidám”, „játékos”). Ezek a válaszok feltehetően arra utalnak, hogy bár a befogadói jóváhagyó struktúra (Tolcsvai Nagy 2001: 48) erősen különbözik a mai magyar nyelvhasználók esetében e szóval kapcsolatban, tény, hogy szélsőséges (nagyon tetszik vs. nagyon nem tetszik) vélekedést, attitűdöt vált ki a *sirály* melléknév a nyelvhasználókból.

A fent összefoglaltak értelmében a grafikus ábrázolás esetében az egyik részről a szónak mind a fonológiai, mind a szemantikai jellemzői, a másik részről pedig a befogadásához kapcsolódó szociokulturális jellemzői ábrázolhatóvá válnak egy blendben. A tanulmányban elemzett többi példához hasonlóan utóbbiak ismét a sűrítési lehetőségnek köszönhetően válnak kivetíthetővé az integrált térbe, és teszik lehetővé e jellemzők integrálását a befogadói folyamatok tanulmányozásába és grafikus ábrázolásába a következőképpen:

¹⁰ “However, what is unusual about most new blends and other trendy neologisms is that they DON'T increase efficiency. In fact, they create more effort to interpret – at least at first, until readers and hearers have figured out what the source words are and what they mean” (Lehrer 2003: 369).

¹¹ Forrás: <http://eznemjatek.com/cirkusz/tanitsd-meg-rajzolni/> Letöltve: 2013. 03. 23.

4. ábra. A sirály melléknév ábrázolása a fogalmi integráció keretében

7. Összefoglalás

A tanulmány négy, napjainkban elterjedt és gyakran használt neologizmust vizsgált. Az empirikus adatokon (adatközlők válaszain) alapuló elemzések fő célja az volt, hogy a kapott nyelvhasználói stratégiákat, attitűdöket figyelembe véve kísérletet tegyen a jelentéskonstruálásban szerepet játszó szemantikai és fonológiai jellemzők, illetve a stílusulajdonításban megjelenő jellemzők (különös tekintettel a stílus szociokulturális tényezőire) integrálására, együttes vizsgálatára.

A vizsgálódás hipotézisének megfelelően a kapott eredmények számszerűsítve, a fogalmi integrációs elmélet (blendingelmélet) segítségével pedig grafikusán ábrázolva megjeleníthetővé váltak a vizsgált négy szó esetében, így igazolva a vizsgálat hipotézisét. A fogalmi integrációban meg-

jelenő bemeneti terek funkcióit és szerepét kihasználva lehetővé vált az adott időpillanatban kapott, a jelentésképzésre és a stílustulajdonításra reflektáló nyelvhasználói válaszok dinamikus képet adó modellben történő rögzítése.

SZAKIRODALOM

- Benczes, Réka 2006. *Creative Compounding in English. The Semantics of Metaphorical and Metonymical Noun-Noun Combinations*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Benczes, Réka 2010. Setting limits on creativity in the production and use of metaphorical and metonymical compounds. In: Alexander Onysko – Sascha Michel (eds.): *Cognitive Perspectives on Word Formation*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York, 219–42.
- Benczes Réka 2014. Ami rimel, az stimmel: Az alliteráció és a rím szerepe a neologizmusokban. In: Ladányi Mária – Vladár Zsuzsa – Hrenek Éva (szerk.): *Nyelv, társadalom, kultúra: interkulturális és multikulturális perspektívák I-II.: a XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus (ELTE BTK Budapest, 2013. március 26–28.) előadásaiból készült tanulmánykötet*. MANYE – Tinta Könyvkiadó, Budapest, 109–114.
- Croft, William 2000. *Explaining Language Change. An Evolutionary Approach*. Longman, Harlow–New York.
- Cuddon, John Anthony 1977. *A dictionary of literary terms*. Andre Deutsch, London.
- Fauconnier, Gilles 1994 [1985]. *Mental Spaces*. MIT Press/Cambridge University Press, Cambridge.
- Fauconnier, Gilles – Turner, Mark 1998. Conceptual Integration Networks. *Cognitive Science* 22 (2): 133–87.
- Fauconnier, Gilles – Turner, Mark 2002. *The way we think*. Basic Books, New York.
- Fauconnier, Gilles – Turner, Mark 2009. *Mental Spaces and Conceptual Blending* (előadás). Forrás: <http://case.edu/artsci/cogs/L.SA-8jul09-1.pdf>, letöltve: 2014. 02. 03.
- Grady, Joseph E. – Oakley, Todd – Coulson, Seana 1999. Blending and metaphor. In: Steen, Gerard – Gibbs, Raymond (eds.): *Metaphor in cognitive linguistics*. John Benjamins, Philadelphia, 101–25.
- Keller, Rudi 1985. Towards a Theory of Linguistic Change. In: Thomas T. Ballmer (ed.): *Linguistic Dynamics: Discourses, Procedures and Evolution (Research in Text Theory vol. 9)*. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 211–37.
- Keller, Rudi 1990. *Sprachwandel: von der unsichtbaren Hand in der Sprache*. Francke, Tübingen.
- Kiefer, Ferenc 2005. Conversion in Hungarian. In: Piñón, Christopher – Siptár, Péter (eds.): *Approaches to Hungarian. Volume Nine. Papers From The Düsseldorf Conference*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 187–203.
- Kövecses, Zoltán – Radden, Günther 1998. Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. *Cognitive Linguistics* 9 (1): 37–77.
- Kövecses Zoltán 2005. *A metafora*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lakoff, George 2008. The neural theory of metaphor. In: Gibbs, Raymond W., Jr. (ed.): *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge University Press, New York, 17–38.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of cognitive grammar. Vol. I. Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford, California.
- Lehrer, Adrienne 2003. Understanding trendy neologisms. *Rivista di Linguistica* 15 (2): 369–82.
- Minya Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás – szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszer-változástól az ezredfordulóig*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Panther, Klaus-Uwe – Thornburg, Linda L. 2003. On the nature of conceptual metonymy. In: Panther, Klaus-Uwe – Thornburg, Linda L. (eds.): *Metonymy and Pragmatic Inferencing*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1–20.
- Partridge, Eric – Beale, Paul (eds.) 1984. *A Dictionary of Slang and Unconventional English*. Routledge & Kegan Paul, London/Melbourne/Henley.
- Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest (=ÉKSz.²).
- Schweikle, Irmgard – Schweikle, Günther szerk. 1984. *Metzler Literatur Lexikon*. Metzler, Stuttgart.
- Scott, A. F. 1965. *Current Literary Terms*. Macmillan, London – Melbourne – Toronto.
- Shipley, Joseph T. 1970. *Dictionary of world literary terms*. George Allen & Unwin Ltd., London.
- Sólyom Réka 2012. Fórumszövegek vizsgálata: neologizmusok elemzése a szemantikai felépítés és a stílus szociokulturális rétegzettségének vonatkozásában. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 263–99.
- Sólyom, Réka 2013. A study of forum texts: semantic and stylistic analyses of Hungarian neologisms. *Studia Linguistica Hungarica. The Linguistic Journal of the Faculty of Humanities, Eötvös Loránd University, Department of Modern Hungarian Linguistics* 28: 149–65.

- Sólyom Réka 2014. *A mai magyar neologizmusok szemantikája*. Nyelvtudományi Értekezések 165. sz. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Sweetsers, Eve – Fauconnier, Gilles 1996. Cognitive Links and Domains: Basic Aspects of Mental Space Theory. In: Sweetsers, Eve – Fauconnier, Gilles (eds.): *Spaces, worlds, and grammar*. The University of Chicago Press, Chicago, 1–28.
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon: stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István (főszerk.) 2008. *Alakzatlexikon: a retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 128: 479–94.
- Terestyéni Ferenc 1955. A neologizmusok kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 51: 297–302, 463–8.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. A nyelvi modell. In: Uő.: *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 32–46.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. *A Cognitive Theory of Style*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2010. *Kognitív szemantika*. Europica Varietas, Nyitra.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2012. A stílus szociokulturális tényezőinek kognitív nyelvészeti megalapozása. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 19–49.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Ueding, Gert (ed.) 2003. *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Van Gorp, Hendrik et al. eds. 2001. *Dictionnaire des Termes Littéraires*. Honoré Champion Éditeur, Paris (= DTL).
- Wales, Katie 1990. *A dictionary of stylistics*. Longman, London–New York (=DS).
- Wilpert, Gero von 1989. *Sachwörterbuch der Literatur*. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart (=SWB).

Sólyom Réka

egyetemi adjunktus

Károli Gáspár Református Egyetem BTK
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

SUMMARY

Sólyom, Réka

Style and conceptual integration in the case of Hungarian neologisms coined by conversion from nouns to adjectives

The aim of the paper is to analyse the connections of stylistic potential, socio-cultural factors of style and semantic structure in the case of four Hungarian neologisms (*gáz*, *király*, *zsír*, *sirály*, meaning either ‘awkward, embarrassing’ or ‘awesome, cool’) converted from nouns to adjectives.

The analysis is conducted within a functional-cognitive framework, and is based on the Theory of Mental Spaces (*Espaces Mentaux*) and on Conceptual Integration Theory (*Intégration Conceptuelle*, blending) elaborated by Gilles Fauconnier and Mark Turner. After giving a definition of the notion of *neologism*, the paper offers explanations and reasons for the advantages of using blending in the case of the analysis of neologisms.

With the help of “compression”, suggested by Fauconnier–Turner (2009), and data gathered from Hungarian informants, not only the semantic and (if necessary) phonological features of the neologisms, but also relevant stylistic qualities, which are based on the socio-cultural factors of style, can be represented graphically.

Keywords: neologism, conversion, mental space, conceptual integration, blending, socio-cultural factors of style